

Paweł Przybytek
Uniwersytet Jagielloński
pawel.przybytek@poczta.onet.pl
<https://orcid.org/0000-0003-4694-6670>

Piotr Przybytek
Uniwersytet Jagielloński
piotr.przybytek@poczta.onet.pl
<https://orcid.org/0000-0002-9835-8603>

***Ilustrowany Kuryer Codzienny* wobec problemów Wielkiej Brytanii (1919–1921) w Irlandii, koloniach oraz dominium i jej polityki względem Rosyjskiej Sowieckiej Federacyjnej Republiki Radzieckiej i Polski**

Abstrakt: Poczytny krakowski dziennik *Ilustrowany Kuryer Codzienny* [IKC], stara się wytłumaczyć napięte stosunki polsko – brytyjskie strategią angielską przyjętą wobec Rosji Radzieckiej z uwzględnieniem globalnego kontekstu – nie tylko europejskiego, ale także azjatyckiego, afrykańskiego czy północnoamerykańskiego. Przy tym zdaje się wykazywać zrozumienie dla walczących o niepodległość Irlandczyków nawet wtedy, gdy szukają oni sojuszników w bolszewikach. Wrogi natomiast jest dla Żydów, których oskarża o inspirowanie antypolskiej polityki brytyjskiego premiera Davida Lloyd George’a. Porównanie wiadomości ze szpalt IKC odnoszących się do takiej właśnie tematyki z współczesną literaturą naukową nasuwa wstępny wniosek, iż gazeta ta była dobrze zorientowana w ówczesnej sytuacji międzynarodowej. Weryfikacja tak sformułowanego problemu badawczego wymaga szeroko zakrojonych, a przy tym drobiazgowych eksploracji.

Słowa kluczowe: *Ilustrowany Kuryer Codzienny*, Irlandia, Wielka Brytania, Żydzi, Rosyjska Federacyjna Republika Radziecka, brytyjskie kolonie, brytyjskie dominia, David Lloyd George.

***Ilustrowany Kuryer Codzienny* Vis-à-Vis the Problems of Great Britain (1919–1921) in Ireland, the Colonies and the Dominions and Its Policy Towards the Russian Soviet Federative Republic and Poland**

Abstract: The popular Cracow daily, *Ilustrowany Kuryer Codzienny* tries to explain the tense Polish-British relations with the English strategy adopted towards Soviet Russia, taking into

account the global context - not only European but also Asian, African, and North American. At the same time, it seems to show understanding for the Irish struggling for independence, even as they seek allies in the Bolsheviks. On the other hand, he is hostile to the Jews, whom it accuses of inspiring the anti-Polish policy of British Prime Minister David Lloyd George. Comparing the news from the IKC column relating to such topics with the contemporary scientific literature leads to a preliminary conclusion that the newspaper was well-versed in the international situation at that time. The verification of a research problem formulated in this way requires extensive and, at the same time, detailed exploration.

Keywords: *Ilustrowany Kuryer Codzienny*, Ireland, Great Britain, Jews, Russian Soviet Federative Socialist Republic, British colonies, British dominions, *David Lloyd George*.

Wstęp

Ilustrowany Kuryer Codzienny (dalej: *IKC*) ukazał się po raz pierwszy 18 grudnia 1910 roku. Jego właścicielem był Marian Dąbrowski. Do chwili rozłamu w ruchu ludowym ten krakowski dziennik służył sprzymierzonemu z konserwatystami Polskiemu Stronnictwu Ludowemu (PSL) na czele z Janem Stapińskim. Przed I wojną światową zaczął już otwarcie sięgać do arsenału środków prasy masowej, operował ilustracją, sensacjami, skandalem. Jednak nie zniżył zbytnio poziomu. W ten sposób trafiał do kręgów mieszczaństwa zachodniogaliczyjskiego. Dąbrowski potrafił z małego, lokalnego pisma, jakim był w 1910 roku *IKC*, stworzyć w niedługim czasie największe wydawnictwo polskie (Przybytek, 2015, s. 48).

Zakończona 11 listopada 1918 r. I wojna światowa (z najnowszej literatury na jej temat warto wspomnieć choćby książkę Andrzeja Chwalby 2014) dała Polakom upragnioną niepodległość. Trzeba jednak było wywalczyć granice. Czasy po I wojnie światowej to już wojny ideologii. W Rosji rozpanoszył się bolszewizm – zorientowany na rewolucję światową i komunistyczne zjednoczenie wszystkich społeczeństw i kultur (Broda, 2007, s. 16). Zmierzyć się nim musiała zarówno odrodzona Rzeczpospolita, jak i czuwające nad utrzymaniem europejskiej równowagi Imperium Brytyjskie. Władze polskie nie chciały nawiązać stosunków dyplomatycznych z rządem radzieckim, ponieważ nie uznawały go zwycięskie mocarstwa zachodnie (Krasuski, 2000, s. 32). Wbrew temu co mogłoby się wydawać sytuacja tego zwycięskiego mocarstwa nie była ustabilizowana. Problemy w Irlandii, koloniach i dominiach spletały jego losy z tą rewolucyjną ideologią. Przykład płynący z Rosji (państwa z ideologią sprawiedliwości społecznej, braku wyzysku, zaspokajania potrzeb, unikania minusów gospodarki rynkowej) oddziaływał na ruch robotniczy. W efekcie we Francji, Niemczech i Włoszech powstały silne partie komunistyczne. Propaganda radziecka wpływała

też na lewicowych intelektualistów (Schramm, 2001, s. 62). W interesujących nas tutaj latach 1919–1921 w przypadku Wielkiej Brytanii decydujące znaczenie miała postawa premiera tego kraju – Davida Lloyd George’a. Jak jego politykę względem Rosji Radzieckiej i Polski oceniał poczytny *IKC* stara się przedstawić tenże artykuł. Jego ramy zostały określone do wskazanych lat ze względu na ich duże znaczenie we wzajemnych relacjach Polski i Rosji Radzieckiej (to czas trwania wojny polsko – bolszewickiej, która zadecydowała o losie tej pierwszej aż do końca lat 30. XX w.), jak i Wielkiej Brytanii (m.in. to okres irlandzkiej walki o niepodległość).

Analiza publikacji prasowych *IKC* będzie uzupełniana i weryfikowana informacjami z literatury przedmiotu w celu naświetlenia czytelnikowi szerszego tła przedstawianych w tym dzienniku informacji.

IKC wobec roli Rosyjskiej Federacyjnej Republiki Radzieckiej w irlandzkiej walce o niepodległość

IKC był najpierw antyrosyjski z tego powodu, iż Rosja była państwem zaborczym. Gdy Rosja stała się pierwszym państwem komunistycznym i zaczęła zbrojnie walczyć z Polską to *IKC* stał się antyradziecki (Borowiec, 2005, s. 53). Nie pozostało to bez wpływu na treść artykułów o Irlandii.

Na wyspie tej po wybuchu I wojny światowej wielu Irlandczyków zgłosiło się do armii. Jednak w Wielkanoc 1916 r. wybuchło krótkotrwałe powstanie. Krwawe represje po jego upadku przysporzyły popularności jego uczestnikom wśród ogółu społeczeństwa. W 1918 r. organizacja *Sinn Féin* („My Sami”) zdobyła mandaty we wszystkich okręgach (poza Ulsterem), ale jest posłowie nie zasiedli w Westminsterze. Zamiast tego utworzono *Dáil* – Parlament Republiki Irlandzkiej, który powołał własny rząd. W styczniu 1919 r. Irlandzka Armia Republikańska (IRA) rozpoczęła działania partyzanckie skierowane przeciwko Królewskiej Policji Irlandzkiej i armii brytyjskiej (Robbins, 2000, s. 143–144; Makkartni, 2014, s. 10).

Antyirlandzkie nastawienie mogły wywoływać nie tylko artykuły o pomocy niemieckiej dla irlandzkich dążeń narodowowyzwoleńczych. Także informacje o poparciu bolszewickim dla Irlandczyków oraz stawianie ich sobie na równi mogło nastrajać przeciwko Irlandczykom. A trzeba pamiętać, że w trakcie wojny z Rosją Sowiecką redakcja *IKC* prezentowała jednoznaczne, wrogie stanowisko wobec Armii Czerwonej (Borowiec, 2010, s. 29). Takie zrównywanie musiało

łączyć się w *IKC* z przynajmniej pośrednią krytyką Irlandczyków. Przykładem był artykuł z 17 lipca 1920 r. Redakcja *IKC* informowała w nim, że zebrany w Londynie kongres „tradeunionów”¹, w celu rozwiązania sprawy irlandzkiej proponował zawieszenie broni, wycofanie wojska z Irlandii oraz przyznanie jej parlamentowi praw przysługujących parlamentom dominiów. Najważniejsze było jednak (napisane z błędem) ostatnie zdanie, w którym redakcja *IKC* informowała, że pod groźbą strajku generalnego żądano natychmiastowego zaprzestania produkowania amunicji służącej do walki z Irlandczykami i z rosyjskimi bolszewikami (*IKC*, 17.07.1920, s. 7). W tym artykule postawiono na równi bojowników irlandzkich i złowrogich dla przeciętnego Polaka czerwoarmistów.

Jednak jeszcze bardziej antyirlandzki był artykuł z następnego dnia. Już jego tytuł był bardzo znamieny: „Irlandczycy łączą się z bolszewikami”. Redakcja *IKC* informowała w nim, że pewne grupy irlandzkie weszły w ścisły kontakt z bolszewikami i połączyły się z nimi w celu prowadzenia walki przeciwko „znieawidzonej Anglii” (*IKC*, 18.07.1920, s. 7).

Warto w tym miejscu sięgnąć wstecz do pamiętnego powstania w 1916 r. Pojawiają się pytania, czy bolszewicka rewolta z następnego roku była inspirowana irlandzkim zrywem?² Wszak wtedy historia irlandzkich i bolszewickich spiskowców zaczyna się splatać za sprawą wspólnego wroga: korony brytyjskiej. Podobnie jak w przypadku Niemiec, a w poprzednich stuleciach Francji, znów łączy wspólny wróg. Czy jednak tym razem to wystarczający powód? Faktem jest, że Rosyjska Republika Radziecka szybko zainteresowała się tajnym rządem Irlandii i wysłała delegatów na spotkanie z Éamonem de Valera w 1920 r. (Ranger, 2011). Mimo iż ruchy robotnicze i socjalistyczne nie stanowiły inspiracji dla ogromnej

¹ Angielski zwrot *trade union* jako rzeczownik oznacza „związek zawodowy”, a jako przymiotnik – „związkowy”.

² Próbuąc odpowiedzieć na to pytanie Tommy O’Callaghan stwierdza: „Russia and Ireland certainly differed greatly in the early 20th century, and whether or not Lenin modeled the October Revolution on the Easter Rising, there are both practical and ideological parallels between them. Lenin’s sympathy with the colonial struggle of small nations allowed him to picture the Russian proletariat as an oppressed nation in its own right, acting in its own self-interest. Without the example of the Easter Rising, the course of the October Revolution, and therefore the course of history, might have been completely different” (O’Callaghan, 2017). To powstanie cieszyło się dość dużą popularnością w komunistycznej Rosji, o czym świadczy 25 prac na jego temat z lat 1918–1963. W 1966 r. w ZSRR fetowano pięćdziesiątą rocznicę powstania, a dwa lata później setną rocznicę urodzin Jamesa Connolly’ego (McGeever, 2016). Connolly był jednym ze straconych przywódców powstania wielkanocnego, ale marksistą z przekonania. Na temat rozważań historiografii radzieckiej i postradzieckiej o tzw. *Irish Revolution 1919–1923* (z dużym naciskiem na problematykę typologii i ram czasowych tego zagadnienia), zob. Sziszkina, 2015, s. 130 i n.

większości walczących Irlandczyków, ani też nawet ich nie popierali, to de Valera ujrzał duże możliwości w hasle respektowania przez rosyjskich rewolucjonistów zasady samostanowienia małych narodów i perspektywie, że Rosja Radziecka może w przyszłości wpływać na jej rozwój w całej Europie (Quinn, 2017). Warto tutaj dodać, iż kontakty te wystarczyły Brytyjczykom, by zaalarmować rząd francuski (Ranger, 2011). A ten takich powiązań wcale nie ignorował.

Antyirlandzkość tych artykułów w nieznacznym stopniu niwelował fakt, że obydwa artykuły były krótkie i na dalszej stronie. Drugi z nich informował, że współpracę z bolszewikami podjęli niektórzy Irlandczycy i że Wielka Brytania była przez nich „znenawidzona”, co mogło sprawiać wrażenie, iż ich działanie było uzasadnione.

Wątek współpracy irlandzko-radzieckiej był kontynuowany w *IKC*. 5 sierpnia 1920 r. pojawił się artykuł pod tytułem „Związek Sinfeinistów z Rosją sowiecką”. Informowano w nim, że Lloyd George oświadczył kilku swoim ministrom, iż jest mocno przekonany o przymierzu „Sinfeinistów” z bolszewikami, na mocy którego Rosjanie przyrzekli „Sinfeinistom” pomoc. Przymierze zostało zawarte w 1919 r. w „północnej Ameryce” (*IKC*, 5.08.1920, s. 4). Choć stan ten był tylko opinią Lloyda George’a, to redakcja *IKC* nie zakwestionowała jego poglądów. Artykuł ten pojawił się tuż przed bitwą warszawską, w trakcie której postawa Lloyda George’a jest obiektem krytyki strony polskiej. Przekonany o rychłym zwycięstwie bolszewików i rozważający ich korzystną ofertę handlową, zażądał od strony polskiej uznania Linii Curzona w zamian za pośrednictwo w rozmowach pokojowych z Rosją (Roszkowski, 2006, s. 26). Nie kwapiąc się do zniszczenia bolszewików używał ich do dyskredytowania swoich wrogów – irlandzkich powstańców, których to z kolei zwalczał bezwzględnie. Dziwne tylko że redakcja *IKC* nie próbowała podważyć jego domysłów i wypomnieć mu hipokryzję. Wszak już w 1919 r. sygnalizowała swoim czytelnikom o tajnych rokowaniach brytyjsko – bolszewickich (*IKC*, 12.12.1919, s. 2).

5 grudnia 1920 r. w *IKC* pojawił się artykuł pod wymownym tytułem: „Lewica sinnfeinistów zamierza ogłosić rząd sowieków w Irlandyi”. Informował on, że pewien Irlandczyk ogłosił w prasie artykuł, z którego wynikało, że zamordowanie rzymskokatolickiego księdza, Griffina, było zamachem lewicy skrzydła sinnfeinistów z celem ogłoszenia „rządu sowieckiego” w Irlandii. Grupa ta miała nie cofać się nawet przed mordowaniem księży, aby zdyskredytować administrację angielską wśród Irlandczyków i innych narodów katolickich (*IKC*, 5.12.1920, s. 1).

Artykuł ten wymagał naszej dłuższej interpretacji. Nie był on zbyt obszerny, ale za to umieszczono go na pierwszej stronie. Takie artykuły nie przysparzały sprawie irlandzkiej sympatii. Jednak jego wymowę osłabiał fakt, że redakcja *IKC* wyraźnie zaznaczyła, iż było to zdanie jednej osoby. Artykuł atakował nie wszystkich bojowników irlandzkich, tylko ich lewicowe skrzydło. Tak więc można było odnieść wrażenie, że jednak redakcja *IKC* starała się nie atakować Irlandczyków. Posiadała informacje dyskredytujące *Sinn Féin*, ale podała je w taki sposób, aby choć trochę zmniejszyć ich antyirlandzką wymowę. A więc takie artykuły byłyby przykładem właśnie proirlandzkiego nastawienia *IKC*. Nie zmieniało to jednak faktu, że wywoływał on nastroje wrogie Irlandczykom. Ostatnią informację trudno było zinterpretować. Czy lewica irlandzka próbowała obarczyć rząd brytyjski mordami księży katolickich? Przecież czyniąc z nich męczenników przysparzała im popularności, utrudniając laicyzację po ewentualnym wyzwoleniu. Takie skutki utrudniałyby wprowadzenie „rządu sowieckiego”.

Colm Bryce twierdzi, iż rewolucja październikowa, śmiertelnie niebezpieczna dla Imperium Brytyjskiego, jak i dla całej Europy, wywarła głęboki wpływ na Irlandię w postaci fali strajków (cztery strajki generalne miały być „more powerful and radical than those in the cities of Britain”), okupacji miejsc pracy (a sami uczestnicy mieli określać się mianem *soviets*) oraz licznymi próbami przejęcia majątków ziemskich w latach 1919–1922. Rewolucja Rosyjska stać się miała obiektem zainteresowania irlandzkiego *Dáil*, którego pragnieniem miało być uznanie ze strony nowego bolszewickiego państwa, a cała kwestia niepodległości Irlandii i brutalne tłumienie jej zrywu niepodległościowego przez rząd brytyjski wyrzucić miały głęboki wpływ na politykę bolszewickiego rządu we wczesnym etapie jego działalności w jego podejściu do kwestii wolności narodowej (Bryce, 2017, s. 43). Jednak bardziej wiarygodny Jérôme aan de Wiel krytycznie ocenia zarówno bolszewickie zaangażowanie dla sprawy irlandzkiej, jak i sympatie do komunizmu wśród irlandzkich powstańców. Na postawę bolszewików wobec kwestii samostanowienia dla Irlandii wpływ miały mieć ówczesne negocjacje handlowe. Ich efekt miał być taki, że liderzy laburzystów, William O’Brien i Tom Johnson po spotkaniu w Londynie z radzieckim przedstawicielem dyplomatycznym i handlowym w Wielkiej Brytanii, Leonidem Krasinem, oznajmili członkom Partii Pracy i przedstawicielom *Dáil* na początku 1921 r., że Rosjanie stali się bardziej wstrzemięźliwi w poparciu dla idei irlandzkiej republiki (aan de Wiel, 2017). Widać więc, że negocjacje handlowe miały wpływ nie tylko na relacje brytyjsko –

polskie, ale także na irlandzko – radzieckie. Przez nie Brytyjczycy dystansowali się od pomocy dla Polaków w ich walce z bolszewikami, z kolei ci ograniczali swoje poparcie dla walczących o niepodległość Irlandczyków. I wreszcie dopięli swego, bo brytyjsko – radziecki układ handlowy zawarto 16 marca 1921 r. (Dobrzycki, 2003, s. 379, 404).

Aan de Wiel sceptycznie ocenia rzekomy gigantyczny wpływ rewolucji rosyjskiej na powstanie irlandzkie. Moskwę miała tylko obchodzić popularność bolszewickich haseł w irlandzkim ruchu. Zawiązano kilka *soviets*, a gdzieś tam powiewała czerwona flaga, ale były to pojedyncze zdarzenia, których znaczenia nie należy – jego zdaniem – przeceniać. Taka postawa wynikała z tego, że rolnicy z Zielonej Wyspy przejęli dużo ziemi dzięki udogodnieniom wprowadzonym jeszcze przed pierwszą wojną światową (aan de Wiel, 2017). I rzeczywiście irlandzcy chłopcy już w przededniu wybuchu I wojny światowej byli właścicielami aż dwóch trzecich wyspy, gdy w 1878 r. posiadali ledwo 5% gruntów (Grzybowski, 2003, s. 265). Aan de Wiel wylicza niesprzyjające komunizmowi okoliczności: fakt, iż własność państwowa lub kolektywizacja zostałyby natychmiast odrzucone; że gazety regularnie informowały o czerwonym terrorze w Rosji i wojnie reżimu z religią; że kościół katolicki ostrzegał przed ateizmem bolszewickim; że brytyjski wywiad przeprowadził kampanię przedstawiającą irlandzkich republikanów jako blisko związanych z bolszewikami (aan de Wiel, 2017). Zaniepokoiło to przedstawicieli Francji, przywiązujących dużą wagę do ideologicznego oblicza *Sinn Féin* i jej związków z bolszewicką Rosją³.

Różnica widoczna była także w planowanych rozwiązaniach ustrojowych. Podczas gdy bolszewicy chcieli stworzyć pierwsze państwo socjalistyczne, to Irlandczycy zakładali, iż ich kraj będzie demokratyczną republiką narodową (Quinn, 2017).

Na postawę bolszewików wobec kwestii samostanowienia Irlandii wpływ miała mieć: geografia, wojna domowa i gospodarka. To one miały decydować o strategii Moskwy. Co prawda Armii Czerwonej udało się pokonać białych generałów, ale poniosła klęskę pod Warszawą. Rewolucje w Berlinie i Budapeszcie nie zostały wsparte i stłumiono je. Skoro Berlin i Budapeszt były poza zasięgiem,

³ Wysłany przez *Sinn Féin* na kontynent europejski w celu propagowania sprawy irlandzkiej Seán T. O’Kelly w swoim raporcie wysłanym przebywającemu na wyspie Diarmuidowi O’Hegarty’emu w listopadzie 1920 r. stwierdzał w temacie tego zagadnienia: „all the high authorities here are particularly concerned [with] the possibility of an evolution [of Sinn Féin’s ideology] according to the bolshevist principles” (Ranger, 2011).

a Polski nie można było pokonać, to nie warto nawet było wspominać o Dublinie czy Cork (aan de Wiel, 2017)⁴.

Gdy Irlandczycy wreszcie odzyskali niepodległość nawiązywanie stosunków dyplomatycznych z innymi państwami nie było dla nich priorytetem. Do 1930 r. nawiązano je tylko z pięcioma państwami: Wielką Brytanią, USA, Watykanem, Francją i Niemcami. Jak widzimy nie ma wśród nich ZSRR. Rok wcześniej próbowano nawiązać stosunki dyplomatyczne i handlowe z tym krajem. Nic jednak z tego nie wyszło. Później już ta kwestia nie powracała w tym zdominowanym przez katolicyzm kraju, w którym poziom antykomunizmu i antysowietyzmu wzrastał (Quinn, 2014, s. 27)⁵. Aczkolwiek w IRA pojawiły się dwa nurty: tradycyjny (nacjonalistyczny i katolicki), który nawiązał kontakty z III Rzeszą, oraz marksistowski. Członkowie tego drugiego odłamu walczyli w Brygadach Międzynarodowych podczas wojny domowej w Hiszpanii (Kuczyński, 2001, s. 98)⁶.

Wątek zarówno Irlandii, jak i Rosji Radzieckiej pojawiał się w artykułach ujmujących syntetycznie brytyjską politykę zagraniczną, realizowaną nie tylko na kontynencie europejskim (gdzie w kalkulacjach politycznych na przyszłość odmienne role przypisywano Rosji Radzieckiej, Niemcom, jak i Polsce), ale także poruszających problemy brytyjskie w Azji (z koloniami) i Ameryce Północnej (z dominiami).

W obszerniejszym artykule „Dlaczego Anglia jest wrogiem Polski?” z 6 marca 1921 r. redakcja *IKC* tłumaczyła, iż Rosja Sowiecka, to Rosja słaba. Natomiast Amerykanie chcieli Rosji silnej, zdolnej do osłabiania wpływów Japonii na Pacyfiku. Z kolei Wielka Brytania rywalizowała z Rosją na terenie kontynentu azjatyckiego (kwestia Konstantynopola i Cieśnin, strefa wpływów w Persji i Azji Centralnej), dlatego słaba (sowiecka) Rosja jej odpowiadała. Kryjąc

⁴ Warto tutaj zacytować Marcela Boisa i Reinera Tosstorffa, podsumowujących, a nawet poszerzających, to co zostało powiedziane powyżej: „Die nationalistische Mobilisierung und die konfessionelle Spaltung – die größte Konzentration der irischen Arbeiterklasse war im protestantischen Belfast mit seinen bedeutenden Werften – hatte die irische Linke marginalisiert, auch wenn sie in Teilen der IRA weiterhin ein gewisses Echo finden konnte. Die Unabhängigkeit war zudem keineswegs mit einer sozialen Umwälzung der irischen Gesellschaft verbunden. Dennoch hatte der Unabhängigkeitskampf auf die Sympathien der internationalen Arbeiterbewegung setzen können. Die Bolschewiki in Russland hatten sich schon 1916 für die Osteraufständischen erklärt, doch später hatten sie nicht viele Möglichkeiten, aktive Solidarität auszuüben, – waren sie doch selbst in einen Bürgerkrieg verwickelt. Bedeutender war die Unterstützung, die aus den USA kam zum Teil sogar aus den Gewerkschaften: Dort wurde Geld für die Iren gesammelt und Waffenschmuggel organisiert” (Bois i Tosstorff, 2009, s. 48).

⁵ Na temat prób z 1929 r. z polskojęzycznej i nowszej literatury szerzej: Mordzak, 2017, s. 145–146, 155–158.

⁶ Szeroko na temat wzajemnych relacji obu krajów: O'Connor, 2004.

się za szczytni hasłami humanitarnymi rząd brytyjski sam postanowił nawiązać, a nadto zachęcał do nawiązywania stosunków z sowiecką Rosją także innych. W rzeczywistości jednak kryły się za tym tylko korzyści polityczne i ekonomiczne. Skonsolidowany system rządów radzieckich miał zrujnować Rosję ostatecznie, ułatwiając poddanie się jej w zależność kupcom angielskim. Starając się panować na Bałtyku Brytyjczycy podtrzymywali istnienie nadbałtyckich państweczek powstałych na gruzach Rosji carskiej, odciągając je jednocześnie od Polski. Polska nie mogła być silna, gdyż wtedy „tyrani moskiewscy”, nie mogąc wobec niej nic zdziałać, skierowaliby swoją agitację w stronę Azji, co oczywiście prowadziłoby do rywalizacji z Brytyjczykami. W artykule tym jako architekta takiej polityki brytyjskiej wskazano oczywiście Lloyda George’a, któremu Polacy mieli zawinić już z tego powodu, iż w większości byli katolikami. Winni też jego polityce mieli być Żydzi. Przekonywano, że na początku XVII w. przemysł, a przede wszystkim handel holenderski, panowały nad światem. A nad przemysłem i handlem tym dominowały finanse, znajdujące się wtedy prawie wyłącznie w rękach Żydów amsterdamskich, którzy później założyli swoją giełdę w Londynie. W momencie pisania tych słów stolica finansowa świata przenosiła się do Nowego Yorku, na Wall Street. Dlatego Żydzi centrum finansowe swych operacji finansowych przenosili z Londynu do Nowego Yorku. Lloyd George zdawać miał sobie sprawę z tej tendencji, dlatego wroga Polsce polityka międzynarodowej finansjery żydowskiej znajdować miała u niego posłuch (*IKC*, 6.03.1921, s. 2)⁷.

Konkluzja tego artykułu była pesymistyczna, choć proponowano jakieś środki zaradcze:

„Te rzeczy złożyły się na to, iż mamy w Anglii wroga, który stara się nam szkodzić w stosunkach z państwami Bałkańskimi, który gotów jest zawsze popierać Litwę Kowieńską przeciwko nam, który nawet gotów jest, tak jak to istotnie przy każdej sposobności czyni – dowodem tego stanowisko Anglii w sprawie górnośląskiej – popierać swego niedawnego nieprzyjaciela, Państwo Niemieckie, z krzywdą Polski. Do zwalczenia

⁷ Współcześnie region bałtycki ma odgrywać znaczną rolę w kształtowaniu regionalnego i globalnego środowiska bezpieczeństwa, jako akwen położony w strefie wpływów największych potęg współczesnego świata. Postrzegany jako obszar stabilności (choć był i jest regionem rywalizacji) i określany mianem Morza Śródziemnego Europy Północnej (gdyż należy do grupy mórz półzamkniętych i ma naturalne połączenia z oceanem tylko poprzez Cieśniny Bałtyckie), kształt swojego wyodrębnienia politycznego, ekonomicznego i mentalnego w dużej mierze ma zawdzięczać zaszcłom historycznym (Szubrycht i in., 2020).

wrogich wpływów Anglii przyczynić się może nietylę akcja dyplomatyczna z naszej strony, na terenie angielskim, gdyż ta chwilowo z góry skazana jest na niepowodzenie, ile raczej nasza tężyzna moralna, nasz ład wewnętrzny, nasza zdolność do rządzenia się we własnym państwie, umiejętność zawierania mądrych i celowych sojuszków z państwami szczerze nas popierającymi” (*IKC*, 6.03.1921, s. 2).

Ten rzut na politykę brytyjską względem państwa polskiego nic nie wspominał o kwestii irlandzkiej. W żaden znaczący sposób nie wpływała ona więc na wzajemne stosunki polsko – brytyjskie. Zresztą polityka Lloyda George’a nie przeszkodziła w podjęciu w tym czasie rozmów z naszym krajem w sprawie nawiązania wzajemnych stosunków handlowych. Rozmowy na ten temat prowadził w Londynie minister handlu Stefan Przanowski (*IKC*, 6.03.1921, s. 8).

Wątek polityki brytyjskiej względem Polski, Rosji i Niemiec kontynuował artykuł „Po rozkładzie Rosji kolej na Anglię?”, który ukazał się kilka dni później. Tym razem pojawił się tutaj wątek irlandzki (wraz z traktowanym w *IKC* jako poniekąd współzależny z irlandzkim – wątkiem hinduskim). Tłumaczono, iż „Anglicy” powstanie irlandzkie uważali za swoją „sprawę wewnętrzną”.

„Nie wątpię [pisała o Brytyjczyków ocenie sytuacji i intencjach redakcja *IKC* – P. i P. Przybytki] że w drodze akcji zbrojnej przeciw powstańcom uda im się stłumić ruch powstańczy w Irlandyi i doprowadzić w końcu do jakiegoś znośnego współżycia z narodem irlandzkim. Sprawa irlandzka kompromituje tylko Anglię, pomnaża jej trudności, ale nie jest uważana za groźbę dla przyszłości potęgi wielkobrytyjskiej” (*IKC*, 11.03.1921, s. 1).

Przyszłości brytyjskiego imperium miały tak naprawdę zagrażać poczynania Hindusów i – co ciekawe – Kanadyjczyków. Przekonywano w tym artykule, iż inteligencja hinduska wykształciła się na brytyjskich uczelniach (co oczywiście nie było bez znaczenia, bo wychowano i ukształtowano ją „w angielskim duchu kultury europejskiej, w kulcie dla państwowości angielskiej”), jednak i tak na miejscu rósł i potężniał prąd zmierzający do uzyskania jak największej niezależności gospodarczej i samorządowej. Hindusi żądali samorządu gospodarczego na wzór Australii, jednak „Anglicy” obawiali się, iż Indie będą się mogły chcieć całkowicie wyzwolić spod ich władzy.

W dodatku „Anglików” miały niepokoić wieści, iż Kanada myślała o zupełnym odłączeniu od Wspólnoty Brytyjskiej i połączyć się ze Stanami Zjednoczonymi.

Stać się to miało wtedy, gdy „Anglikom” nie udało się jeszcze uporać ze swoimi problemami w Egipcie (*IKC*, 11.03.1921, s. 2). Przypomnijmy, że w Egipcie w 1919 r. wybuchł bunt z powodu niedotrzymania przez Francję i Wielką Brytanię obietnic przyznania niepodległości arabskim prowincjom dawnego imperium osmańskiego (Oliver i Atmore, 2007, s. 218). Natomiast Kanada od czasów Imperialnej Konferencji Pokojowej (1917 r.) rzeczywiście coraz bardziej się uniezależniała (Dobrzycki, 2002, s. 282). Na konferencji pokojowej dominia występowały jako osobne podmioty, zostając członkami Ligi Narodów, a niektóre z nich otrzymały w zarząd terytoria mandatowe obejmujące dawne niemieckie kolonie (Winkler, 2013, s. 54). W 1923 r. Kanada zupełnie samodzielnie, bez udziału brytyjskiego, zawarła w Waszyngtonie traktat z USA o ochronie łowiska halibuta na północnym Pacyfiku. Podległość Imperium Brytyjskiemu dobiegła kresu, gdy 11 grudnia 1931 r. ogłoszono Statut westminsterski przyznający dominiom, w tym Kandzie, pełną suwerenność (Dobrzycki, 2002, s. 282–283).

Znów pojawił się wątek jakże ważnej dla Brytyjczyków polityki handlowej (także w powiązaniu z Rosją). Niepokojona powyższymi wieściami Wielka Brytania oglądała się za nowymi rynkami zbytu dla swojej produkcji przemysłowej, nowymi obszarami dla swojej kolonizacji gospodarczej. Wskazywano tym razem, że odbudowa zniszczonej Rosji stwarzała świetne perspektywy dla przemysłu i handlu państwa, które umiałoby ogarnąć ją swoimi wpływami. Politycy „angielscy” twierdzili, iż jedynym państwem, którego rękami można byłoby zaprowadzić w Rosji porządek i przygotować ten kraj pod przyszłą wielką ekspansję gospodarczą byłoby Niemcy. Do wniosku takiego doszli na podstawie długoletnich stosunków handlowych i przemysłowych utrzymywanych z Niemcami. Z takich błędnych przesłanek miała się brać polityka „angielska” dążąca do ocalenia Niemiec przed konsekwencjami przegranej wojny, do złagodzenia ciężarów nałożonych traktatem wersalskim, do pozostawienia przy Niemcach Górnego Śląska. Stąd wynikała wroga Polsce polityka zagraniczna Wielkiej Brytanii (*IKC*, 11.03.1921, s. 2). Pomstowano na „Anglików”, przekonując jednocześnie o krótkowzroczności i błędności takiej polityki:

„Krzywdą Polski chcą Anglicy scementować swe współdziałanie z Niemcami na terenie rosyjskim. Niema wątpliwości, że przesłanki te prędzej lub później okażą się błędnymi. Niemcy już przygotowali się do podboju ekonomicznego Rosji na własną rękę i na tym terenie nie

zechcą zapewne wysługiwać się Anglii, lecz przeciwnie, korzystając z niebezinteresownej życzliwości rządu angielskiego, z braku przeszkód z jego strony, tem silniej postarają się ugruntować w Rosyi swoje wpływy ekonomiczne, całkiem niezależnie w stosunku konkurencyjnym do wpływów angielskich” (*IKC*, 11.03.1921, s. 2).

Z pewnością redakcja *IKC* miała rację przypisując duże znacznie polityce handlowej w relacjach brytyjsko – radzieckich. Wszak pamiętamy, jak zachowywał się Lloyd George podczas bitwy warszawskiej, a w 1922 r. oznajmił: „Wierzę, że możemy uratować (Rosję) dzięki wymianie handlowej. Handel działa ożywiająco. Handel, moim zdaniem, pewniej niż cokolwiek położy kres okrucieństwu, zaborczości i brutalności bolszewizmu” (Smaga, 1992, s. 241)⁸. Twierdzono w powyższym artykule *IKC*, iż prędzej czy później „Anglia” przekona się, że w jej interesie korzystniej byłoby raczej oprzeć swoje kalkulacje ekonomiczne co do Rosji na ścisłym współdziałaniu z Polską:

„Polska jest najbliższym sąsiadem Rosyi, jest jakby mostem, łączącym Zachód europejski z Wschodem, jest ona murem oddzielającym Niemcy od bezpośredniego kontaktu z Rosją, jest na Wschodzie jedyną, mającą wielką przed sobą przyszłość potęgą, której interesy nie wykluczają możliwości zgodnego współdziałania z Anglią w stosunku do Rosyi, kontakt z Polską ponadto nie przedstawia dla Anglii tych niebezpieczeństw, na jakie naraża ją bez wątpienia gra na dwie ręce na rozklekotanym fortepianie rosyjskim współ z Niemcami” (*IKC*, 11.03.1921, s. 2).

Konkluzja była taka:

„Wszelka akcja Anglii, oparta na współdziałaniu z Niemcami, wzmacnia siłę tych ostatnich, a Anglii, zagrożonej, jak to już wyżej zaznaczyliśmy, dążeniami odśrodkowymi, ujawniającymi się w koloniach angielskich, dziś już nic nie uratuje. Po kolosie rosyjskim przyszła kolej na tego olbrzyma mórz i kolonii. Wypadki, które teraz rychło się potoczą, nie każą długo na to czekać” (*IKC*, 11.03.1921, s. 2).

Andrzej Nowak blisko stulecie później ocenia politykę Lloyd George’a w dużej mierze zbieżnie z redakcją *IKC*:

---

⁸ Zresztą sam Lenin starał się przyciągnąć firmy amerykańskie i brytyjskie do inwestowania w Rosji (Sebestyen, 2018, s. 564).

„Z chwilą gdy Stany Zjednoczone odsunęły się w 1920 roku od spraw europejskich, a w relacjach między Londynem a Paryżem pojawiły się liczne rozbieżności dotyczące stosunku zarówno do pokonanych Niemiec, jak i do spraw rosyjskich (sowieckich) i wschodnioeuropejskich, pojęcie „Mocarstwa Sprzymierzone i Stowarzyszone”, które zdawało się gwarantować siłę nowemu, powojennemu łaadowi, stawało się puste. Wielka Brytania, dysponując ogromnym imperium, miała więcej kłopotów z jego utrzymaniem niż możliwości wykorzystania jego potęgi w Europie. Brytyjski Atlas podtrzymujący sklepienie wersalskiego nieba poszukiwał gorączkowo Herkulesa, z którym mógłby podzielić się tym ogromnym ciężarem. Lloyd George widział, że Francja w roli owego pomocnika nie wystarczy, nawet jeśli wesprą ją jeszcze Włochy. Dlatego szukał kandydatów na owych Herkulesów nowego ładu gdzie indziej – tam gdzie „zawsze” były mocarstwa: w Niemczech, choćby nawet pokonanych, i w Rosji, choćby nawet sowieckiej. To Rosja tradycyjnie odgrywała tę rolę na wschodzie Europy, przynajmniej z perspektywy stolic europejskiego Zachodu. Wielka Brytania konkurowała z Rosją gdzie indziej — w Azji” (Nowak, 2015, s. 511–512).

Nowak wskazuje te tradycyjne obszary rywalizacji, by następnie objaśnić jak Brytyjczycy pod wodzą Lloyd George’a planowali wyjść z niej zwycięsko i jak udaremniła im to Polska.

„Tej konkurencji [Wielka Brytania – P. i P. Przybytki] obawiała się nadal: w Turcji, na Zakaukaziu, w Afganistanie, Indiach. W Europie Wschodniej rada byłaby podzielić się odpowiedzialnością za „porządek” właśnie z Rosją, także dlatego, by odciągać ją od spraw azjatyckich. Lloyd George zmierzał do tego, by ład wersalski zaczął przypominać bardziej ten z Wiednia 1815 roku, czyli taki, w którym decydują wyłącznie i dzielą się odpowiedzialnością za świat mocarstwa. Mniejsze zaś państwa, narody i ich aspiracje postrzegane są wyłącznie jako swoisty kłopot, z którym wielcy muszą sobie radzić. Zwycięstwo polskie pod Warszawą, a następnie negocjowany samodzielnie przez Polskę traktat pokojowy z Rosją sowiecką — to burzyło ową wizję Europy u zmęczonego Atlasa, budziło jego irytację, a później także resentyment. Z owego resentymentu wynika być może część przynajmniej gorzkich uwag, jakich zwłaszcza historycy anglosascy nie szczędzą systemowi wersalskiemu, tym bardziej zaś wersalsko-ryskiemu, którego Lloydowi

George'owi nie udało się „zreformować” w duchu dawnego „koncertu mocarstw” (Nowak, 2015, s. 512)⁹.

W powyższym artykule *IKC* widoczna była większa wiara w zmianę antypolskiej polityki Brytyjczyków na propolską. Nie pominięto tutaj Irlandii, ale jej rola była bagatelizowana. Przewidywania co do Wielkiej Brytanii (jeśli rzeczywiście wtedy tak wyglądały) nie sprawdziły się. Upadek brytyjskiej potęgi kolonialnej miał przyjść dopiero wraz z zakończeniem II wojny światowej. Natomiast Irlandia miała się usamodzielnic już niedługo. Mimo że wątek irlandzki się pojawił, to bez żadnego powiązania ze stosunkami z Polską. Wpływ na nie miały mieć tylko wzajemne relacje Wielkiej Brytanii z sąsiadami Polski: Rosją i Niemcami.

Co ciekawe głównym wrogiem „nowej Rosji” jawiła się od początku Wielka Brytania. Nie wynikało to bynajmniej tylko z tego, że mocarstwo to współuczestniczyło w interwencji antysowieckiej w Rosji. Wielka Brytania była przede wszystkim imperium kolonialnym, a antykolonialny program to jedna z najważniejszych idei Włodzimierza Lenina po zdobyciu władzy. Emancypacja narodów kolonialnych przedstawiała się jako zapowiedź końca imperium brytyjskiego. Przywódcy bolszewików nie obca była myśl zwrócenia się przeciw niemu, kierując się ku Azji (tj. Indiom). Trafnie zaobserwował te tendencje polski minister spraw zagranicznych Eustachy Sapieha w instrukcji dla placówek zagranicznych z 10 października 1920 r., kiedy pisał: „przewidujemy, że po zawarciu pokoju z nami bolszewicy rozpoczną bardziej aktywną politykę wschodnią w kierunku Persji, Afganistanu i Indii” (Kornat, 2017, s. 101). Jednak paradoksalnie to Francja była bardziej antybolszewicka

⁹ O zbliżenie brytyjsko – niemieckie „Nowa Reforma” oskarżała nawet Winstona Churchilla. W artykule „Niemcy i Anglja” z końca 1921 r. wytłumaczono przesłanki przyjaznej polityki Niemiec i Wielkiej Brytanii względem siebie, jak i Rosji Sowieckiej, aby postawić konkluzję: „Na tych podstawach dokonuje się wyraźne zbliżenie między Anglją a Niemcami. Anglja ze swej strony robotę tę chętnie popiera. A najszczerzy z dzisiejszych ministrów angielskich, Churchill, kilkakrotnie już w mowach publicznych wskazywał na konieczność angielsko – niemieckiego współdziałania przedstawiając je jako zasadniczy warunek odbudowy Europy i uratowania cywilizacji europejskiej” (Nowa Reforma, 14.12.1921, s. 1). Polityk ten miał prowadzić wtedy rokowania z Irlandczykami w 1921 r. wraz Lloydem Georgem i Austinem Chamberlainem (Grzybowski, 2003, s. 280; Rose, 1996, s. 152). Pełnił wówczas funkcję ministra skarbu, a później wzywał do potępienia przez Wielką Brytanię rosyjskiej wojny domowej oraz protestował przeciwko autonomii Indii (Roberts, 2003, s. 38). Odnosząc się do oskarżeń „Nowej Reformy” trzeba przypomnieć, iż później to właśnie ten polityk ostrzegał przed agresją nazistowską, wskazując już w marcu 1933 r. na „gwałtowne szerszenie się okrucieństwa i nastrojów wojennych” w Niemczech. Jednak jego ostrzeżenia nie były brane poważnie (Roberts, 2003, s. 39).

(Mawdsley, 2010, s. 166)¹⁰, a przez to propolska. Włosi natomiast popierali linię Lloyda George'a względem Rosji, a ten chciał się jak najszybciej porozumieć z bolszewikami (Nowak, 2007).

20 czerwca 1921 r. redakcja *IKC* informowała, iż rząd sowiecki uznał oficjalnie republikę irlandzką. Przedstawicielstwo irlandzkie funkcjonowało w Moskwie już od kilku tygodni (*IKC*, 20.06.1921, s. 1). Z kolei 4 lipca 1921 r. redakcja *IKC* powiadamiała, że zjazd socjalistów w Detroit powziął uchwałę, która wzywała rząd Stanów Zjednoczonych do uznania republiki irlandzkiej (*IKC*, 4.07.1921, s. 8).

Sam fakt, że uznania domagali się socjaliści nie musiał działać antyirlandzko, bo choć redakcja *IKC* miała antylewicowe przekonania (Brzoza, 1990, s. 77–78; Dziki i Rogóż, 2010, s. 71; Stankiewicz, 2018, s. 93), to jednak czytelnik niekoniecznie, tym bardziej, że w tym krótkim artykule redakcja *IKC* nie ujawniła swoich przekonań politycznych. Jednak dalsza część tego tekstu informowała, że ten sam zjazd socjalistów domagał się też uznania przez Stany Zjednoczone „rosyjskiej republiki sowieckiej” (*IKC*, 4.07.1921, s. 8), a takie informacje o wiele bardziej „obciążały” sprawę irlandzką.

Jak informowała redakcja *IKC* słowo „kaill”, czyli „zabić” było używane przez angielskich dziennikarzy, gdy chcieli wycofania artykułu z druku. Pewien amerykański dziennikarz użył tego słowa w przypadku artykułu dotyczącego premiera „angielskiego”. Telegrafował więc „Kaill Lloyd George”. W rezultacie przeszedł przez całą procedurę policyjno-sądową. Sprawa skończyła się szczęśliwie. Uznano, że dziennikarz nie był ani bolszewikiem, ani „sinfeinistą” (*IKC*, 17.12.1920, s. 3).

Artykuł o tym incydencie był neutralny. Opisywał tylko ciekawą anegdotę. Jednak już samo wymienianie irlandzkich bojowników obok bolszewików mogło, wbrew woli redakcji, wywoływać nastroje antyirlandzkie¹¹.

Bardzo obszerny i zaangażowany proirlandzko artykuł w *IKC* z 14 grudnia 1921 r. informował, że dzięki ugodzie „irlandzko-angielskiej” dużo zyska sprawa pokoju i ładu na świecie. „Nadzieje bolszewików, że uda się wzburzyć i zrewolucjonizować Anglię, tę twierdzą burżuazyi rozwiewają się w niwecz” (*IKC*, 14.12.1921, s. 2).

¹⁰ Zmiana ustroju w Rosji sprawiła, że Francja utraciła swoje lokaty kapitałowe – około 10 mld fr. (Wroniak, 1990, s. 309). Niechęć Francji wzmogła się, gdy bolszewicy zawarli układ z Niemcami w Rapallo (McMeekin, 2017, s. 411), o którym będzie jeszcze mowa.

¹¹ Należy zwrócić uwagę, że zdarzało się, iż w konfliktach dyplomatycznych jakie wybuchły w związku z irlandzką wojną o niepodległość władze brytyjskie używały argumentu bolszewickości ruchu irlandzkiego (AAN, sygn. 167, k. 6), o czym była już mowa powyżej przy temacie Francji.

Przekaz ten był niejasny. Co redakcja *IKC* przez te słowa rozumiała? Czy twierdziła, że dzięki pokojowi z Irlandią wpływy bolszewików zmaleją w Wielkiej Brytanii? Ale jakie dokładnie miały być tego przyczyny? Czy może uznawano, że ciągła walka Brytyjczyków z Irlandczykami pogarszała sytuację wewnętrzną w Wielkiej Brytanii i przez to wzmacniała komunistów brytyjskich? A może chodziło o to, że brytyjscy robotnicy (baza komunistów) wykazywali poparcie dla Irlandczyków, a pokój w Irlandii odbierze im powód do walki i osłabi ich? Czy może chodziło o to, że Irlandczycy uzyskiwali poparcie od bolszewików, a dzięki pokojowi ten sojusz upadnie i bolszewicy stracą możliwość wpływania na sytuację wewnętrzną Wysp Brytyjskich? Tak czy inaczej pokój w Irlandii miał doprowadzić do zniweczenia planów komunistów względem Wielkiej Brytanii. Te plany były jasno podane, niejasne było natomiast jak pokój brytyjsko-irlandzki miał doprowadzić do ich udaremnienia¹².

***IKC* wobec angielskich problemów w koloniach**

Znamienne jest to, iż w tym samym czasie, gdy Irlandczycy prowadzili swoją wojnę o niepodległość tysiące delegatów hinduskich zebranych na zjeździe w Nadpurze miało domagać się nie niepodległości a autonomii. „Niezawisłość w ramach stosunku Indyi do Anglii, ujęta w formę autonomii, jest dla Indyi dogodniejszą, aniżeli zupełna izolacja przy niepodległości państwowej” (*IKC*, 1.01.1921, s. 6). Irlandczycy chcieli więc niepodległości, a Hindusi tylko autonomii. Centralny Indyjski Komitet Ludowy ogłosił bojkot wyborów do sądów angielskich, towarzystw i szkół, a wreszcie uznał, iż także nie należy płacić podatków rządowi angielskiemu. W Kalkucie miało strajkować wtedy 300 tys. robotników (*IKC*, 16.01.1921, s. 7). Taką formę walki propagował sam Mahatma Gandhi. Przekonywał on, iż Hindusi niegdyś praktycznie wydali Indie Brytyjczykom i od tej pory, współpracując z nimi, trzymali ich w swym kraju. Gdyby zaprzestali tej współpracy, Brytyjczycy nie mogliby rządzić Indiami ani

---

¹² Co ciekawe, bardzo podobnie wypowiadał się adwersarz *IKC* – socjalistyczny dziennik *Naprzód*. Jednak ta wypowiedź, oprócz tego, że dodawała Niemców, trochę bardziej zrozumiale ujmowała kwestię wzajemnych powiązań pomiędzy (nie)pokojem na Wyspach Brytyjskich a interesami bolszewickimi: „Kiedy nareszcie ustanie strzelanina na ulicach miast irlandzkich i pożary wiosek irlandzkich, młoda Irlandya będzie mogła wszechstronnie rozwinąć swoje nowe życie i wejdzie jako wolny i równy czynnik do koncertu narodów europejskich. Pacyfikacja Irlandyi stanowi na drodze do zupełnego uspokojenia Europy krok bardzo ważny. Wystarczy przypomnieć, że rozwojem ruchu sinnfeinistów interesowali się najwięcej ci, którym najbardziej zależę na wicherzeniach i zawierusze, Niemcy i bolszewicy” (Cynarski J., 11.7.1921, s. 4).

chwili dłużej (Rothermund, 2010, s. 16). „Wierzę – pouczająco napominał – że unikanie gwałtu jest nieskończenie wyższe od samego gwałtu. Siła nie płynie ze zdolności fizycznej, lecz z niezłomnej woli” (IKC, 23.02.1921, s. 1). Te niepokoje były efektem zawiedzionych nadziei Hindusów. Mimo obietnic złożonych przez Brytyjczyków w 1917 r. kolonia ta nie otrzymała statusu dominium (Winkler, 2013, s. 54).

Wypracowując statut Ligii Narodów zastanawiano się też jak określić usytuowanie kolonii¹³. Skończyło się na podzieleniu się odebranymi Niemcom i Turcji koloniami, które rozparcelowano na trzy grupy terytoriów mandatowych (Pakt Ligii Narodów, 1919, art. 22). System mandatowy w praktyce nie przyczynił się jednak do przyspieszenia likwidacji kolonializmu¹⁴.

Na łamach *IKC* porównanie metod hinduskich i irlandzkich dokonano przy pewnej dezaprobie dla tych drugich, jednak nadal była to co najmniej neutralność:

„W Irlandyi toczy się wojna. Wojna bezlitosna, niszczycielska, w której co dzień z rąk bojówek Sinnfeinistów ginie kilku lub kilkunastu konstablów angielskich i żołnierzy, a w odwecie angielscy żołnierze palą i demolują domy irlandzkie, a sądy angielskie wydają wyroki śmierci... Irlandya walczy rozpaczliwie i zawzięcie o swój całkowity samorząd, a raczej swoją niezawisłość. O samorząd i niezawisłość od Anglii poczęły równocześnie walczyć także Indye. Na czele ruchu hinduskiego stanął Gandhi, „mahatma”, natchniony prorok, trybun i wódz ludowy, panujący nad nieprzeliczonym mrowiem hinduskim. Osobistość to niesłychanie ciekawa, przypominająca Tołstoja, przeniesionego nad Ganges. Gandhi propaguje całkowity bojkot rządu angielskiego i urzędzeń angielskich. Jego działalności przypisać należy, że Hindusi wstrzymali się teraz zupełnie od udziału w wyborach, ogłoszonych przez rząd angielski. Gandhi głosi bojkot szkół angielskich, sądów i urzędów angielskich, towarów angielskich, języka angielskiego. To wstrzymanie się ludności od wszelkiego współdziałania z Anglikami – uważa Gandhi za najskuteczniejszy objaw ofiarności i samopoświęcenia ludowego, za najwymowniejszy dowód woli narodowej, żądanej odrodzenia i odbudowy dawnej chwały i kultury Indyi. Gandhi nie chce jednak

¹³ M.in. w połowie kwietnia 1919 r. redakcja *IKC* donosiła, że niezatwierdzony projekt statutu Ligii „wypowiada naczelną zasadę o równości wszystkich ras”, ale jego artykuł 18. stanowi, że: „Narody pierwotne stać będą pod wspólną opieką narodów kulturalnych” (IKC, 16.04.1919, s. 3).

¹⁴ Jeszcze w 1945 r. w Afryce istniały ledwo tylko cztery niepodległe państwa (Kozanecka, 1962, s. 209).

walczyć mieczem, potępia wszelki gwałt. Walczy ofiarą i poświęceniem” (*IKC*, 23.02.1921, s. 1).

Przepowiedano w dużej mierze trafnie:

„Trzeba zapamiętać sobie imię Gandhiego. Jeśli mu się uda zbudzić Indye, Wielka Brytania przestanie panować nad Gangesem. Jeśli i Chiny się skonsolidują i ockną, zmieni się postać świata. Japonia, Chiny, Indye – będą potęgami Wschodu, który zaciąży nad Zachodem. Ale to jeszcze sprawa długich lat” (*IKC*, 23.02.1921, s. 1)¹⁵.

Dziś te trzy państwa zaliczane są do tzw. potęg regionalnych – w Azji (Maj, 2013, s. 87).

Już w 1916 r. wieść o powstaniu w Irlandii zelektryzowała Hindusów. Nie widać jednak było, aby planowali skorzystać z doświadczeń irlandzkich. Teraz jednak miało być inaczej. Wbrew podstawowym założeniom ruchu nieposłuszeństwa dochodziło do krwawych starć. Wreszcie, gdy w lutym 1922 r. tłumy zamordowały 12 policjantów w Ćauri Ćaura, Gandhi sam przerwał swoją akcję, uznając, iż podstawowa zasada etyczna ruchu została złamana (Kieniewicz, 2003, s. 588, 598)¹⁶. Aresztowano i skazano go na 6 lat więzienia. Wyszedł jednak już po dwóch latach (Kieniewicz, 2003, s. 599; Pouchepadass, 1975, s. 115-116; Wolpert, 2003, s. 160, 162–163; Wolpert, 2010, s. 368) i aż do 1929 r. nie podejmował aktywnej agitacji politycznej (Wolpert, 2003, s. 186–187; Wolpert, 2010, s. 368).

¹⁵ Mimo podziwu i uznania redakcji *IKC* dla Gandhiego i preferowanych przez niego metod walki, ludność hinduska nie byłaby zapewne już tak mile widziana na ziemiach polskich. Pamiętajmy, iż były to czasy dwudziestolecia międzywojennego. Świadczyć o tym może fakt, że gdy na czas plebiscytu na Górnym Śląsku na tereny te przybyło przeszło 30 oficerów szkockiej czarnej gwardii, fakt ten skwitowano: „Nazwa Gwardyi dała powód do pociesznej pomyłki. Teraz dopiero ludność Śląska bowiem dowiedziała się z zadowoleniem, iż nie będzie miała do czynienia z Negrami lub Indyanami” (*IKC*. 7.03.1921, s. 4). Niestety, ale to przypomina protesty niemieckiej prawicy podczas okupacji francuskiej w 1923 r. przeciwko „czarnej hańbie” – żołnierzom kolorowym na „nordyckiej ziemi niemieckiej” (Krasuski, 1965, s. 208). A przecież Azjaci i Afrykańczycy walczyli nie tylko w armiach państw Ententy. Do legendy przeszedł niepokonany do końca wojny Paul Emil von Lettow-Vorbeck, dowodzący Askarysami w Niemieckiej Afryce Wschodniej (Zieliński, 2015, s. 31 i n.). Do samej tylko armii amerykańskiej zmobilizowano podczas I wojny światowej 2 miliony czarnych mężczyzn (Parafianowicz, 2017, s. 152). Ogół ludności polskiej mógł się z niechęcią odnosić do ludzi z innym niż biały kolor skóry, jednak, co ciekawe, w Polsce międzywojnia polskie środowiska nacjonalistyczne nie podnosiły kwestii rasowych. Wynikało to z przyjęcia światopoglądu katolickiego, który rasizm uznaje za doktrynę materialistyczną. Dlatego obecny w Polsce antysemityzm motywowany był przesłankami gospodarczymi i religijnymi, a nie, jak w przypadku Niemiec hitlerowskich, przesłankami rasistowskimi (Strutyński, 2014, s. 35; Łętocha, 2002, s. 251–253).

¹⁶ Z kolei Stanley Wolpert pisze raz o 21 (por. Wolpert, 2003, s. 159), a innym razem o 22 zamordowanych policjantach (por. Wolpert, 2010, s. 367).

Koniec rewolty irlandzkiej miał być jednak zgoła odmienny. Będąc pierwszą kolonią brytyjską, pierwsza odzyskała niepodległość – kilka dekad przed innymi koloniami (Bielawski, 2017, s. 69)¹⁷.

Równoległe z konferencją pokojową w Paryżu odbywał się Kongres Panafrykański w tym samym mieście, próbując wymusić zwiększenie udziału afrykańskich społeczeństw w zarządzaniu koloniami. Kolejne kongresy, w latach 1921, 1923 i 1927, radykalizowały raczej umiarkowany program, by wreszcie w Manchesterze w 1945 r. zaprezentować otwarcie cel ruchu — walkę o niepodległość kolonii w Afryce, ale bez uciekania się do gwałtownych metod. Był to efekt wpływu idei Gandhiego (Kosidło, 1991, s. 11). Choćby w RPA już dużo wcześniej Afrykański Kongres Narodowy (AKN) stosował taktykę biernego oporu Gandhiego (Grinberg, 1980, s. 111). Sam Gandhi wziął udział w Konferencji Okrągłego Stołu w Londynie w 1931 r. (Tumulec, 2013, s. 30).

Warto tutaj przypomnieć, iż u boku Gandhiego działali też Polacy – Wanda Dynowska (1888–1971)¹⁸ i Maurycy Frydman (1901–1976)¹⁹. W trzech pierwszych dekadach XX wieku indyjscy rewolucjoniści walczący o wyzwolenie spod władzy brytyjskiej mieli swoje komórki w Europie (w Londynie, Berlinie, Sztokholmie), utrzymując rozległe kontakty z przenajróżniejszymi rewolucjonistami europejskimi, w tym z Irlandczykami. Nie wyklucza się nawet, iż stykali się też z działaczami polskimi, spiskującymi przeciw zaborcom Rzeczypospolitej (Geneza i historia stosunków polsko-indyjskich, 2019, s. 5–7).

O Gandhim pisano w *IKC* podobnie jak o Irlandczyku Terence MacSwiney’u, czyli jako o bohaterze. Ten burmistrz miasta Cork zmarł śmiercią głodową w brytyjskim więzieniu w 1920 r. (Hannigan, 2010).

Sytuacja Żydów w Wielkiej Brytanii w latach irlandzkiej walki o niepodległość

Na przełomie XIX i XX w. na Wyspach Brytyjskich rozpoczęła działalność specyficzna grupa nazywana *Campaign for National Efficiency* (kampania na rzecz wydajności narodowej), której twórcy zakładali, że istnieje możliwość utrzymania imperium brytyjskiego, o ile wytworzy się w nim grupa, która będzie stać na jego

¹⁷ Historyk ten dostrzega analogie w rozwoju historiografii irlandzkiej oraz innych kolonii brytyjskich – głównie krajów Afryki Subsaharyjskiej, Indii i Pakistanu (Bielawski, 2017, s. 68 i n.).

¹⁸ Jej indyjskie imię to Uma Devi.

¹⁹ Jego indyjskie imię to Swami Bharatananda.

czele, a oparta będzie na Brytyjczykach. Twierdzili także, że dla dobra imperium tylko rodowici Brytyjczycy powinni piastować najważniejsze stanowiska w państwie. Choć poglądy zwolenników tej koncepcji (popieranej m.in. przez George'a B. Shawa, Herberta G. Wellsa czy Roberta Blatchforda) wymierzone były głównie w ludność tubylczą kolonii brytyjskich, to prowadziły także do negacji dopuszczalności Brytyjczyków żydowskiego pochodzenia do wyższych stanowisk państwowych oraz popierania koncepcji wprowadzania antyimigranckich praw. Tak w ogóle lata dwudzieste XX w. charakteryzowały się w Wielkiej Brytanii nasileniem aktywności grup nacjonalistycznych wygłaszających wiele antyżydowskich tez (Rosner 2015, s. 400–402). Ofiarą takiej nagonki padł choćby sir John Monash, zdolny dowódca sił australijskich na Półwyspie Gallipoli i 3. Dywizji na froncie zachodnim, ale niepopularny z powodu żydowskiego pochodzenia (Kędzierski, 1986, s. 453).

Z kolei powstanie niechęci do Żydów ze strony Irlandczyków przed I wojną światową tak próbuje wytłumaczyć Colum Kenny:

„As the twentieth century dawned those activists who weresocialists had the further challenge of persuading workers to see themselves firstly asmembers of a class over and against not only imperialists but also against indigenoucapitalists who happened to be unionists or nationalists. The question of identity was notmerely secondary to economic interest but was experienced as intrinsic to it. In thiscontext, the arrival of immigrant workers and employers from eastern Europe wasculturally confusing as well as economically threatening. At a time when even some ofthe Anglo-Irish such as Douglas Hyde and W. B. Yeats were to help forge a nationalidentity based notionally on Gaelic literature and mythology, it would have been quite astretch for a people as unused to immigration as the Irish then were to incorporateseamlessly the alien culture of Jewish newcomers into their model of nationhood,especially given both the anti-Semitism prevalent elsewhere in Europe and the eagernessof some leading political theorists to associate rich Jews with British imperialism” (Kenny, 2017, s. 82)²⁰.

²⁰ D. Hyde to twórca „Ligi Gaelickiej” (*Conradh na Gaeilge*) i pierwszy prezydent Irlandii (1938-1945), a William Butler Yeats to poeta, dramaturg i filozof będący czołowym twórcą „Odrodzenia irlandzkiego w literaturze” (J.E. Dunleavy i G.W. Dunleavy, 1991; Krajewska, 1976).

Czyli Brytyjczycy nasilali swój antysemityzm, a w tym samym czasie Irlandczykom bogaci Żydzi zaczęli kojarzyć się z brytyjskim wyzyskiem. Kenny dodaje przy tym, że:

„The possibility that these Jewish immigrants might be seen to bring new entrepreneurial skills to a future Irish national economy or ultimately to increase and energise the weak urban working class that socialists and trades unionists were attempting to mobilise was not strong. Ironically, recent research suggests that when Jews emigrated from areas of eastern Europe, [...] local economies there never entirely recovered from the loss of skills that were closely identified with those same Jews” (Kenny, 2017, s. 82)²¹.

Mimo to znaleźli się Żydzi, którzy zasłużyli się w walce o niepodległość Irlandii – Michael Noyk, Robert Briscoe, Estella Solomons, czy Isaac Herzog (znany jako *the Sinn Féin Rabbi*) (szerzej na ten temat A. Benson, 2007)²². Z osób spoza Zielonej Wyspy w irlandzką sprawę chwilowo angażował się (zresztą niefortunnie) belgijski poeta, Léon Kochnitzky (Keown, 2016, s. 55) – z pochodzenia Żyd nawrócony na katolicyzm²³.

Powyższy zarys jasno pokazuje, że w omawianym w tym artykule okresie wzrost antysemityzmu widoczny jest u obydwu stron politycznego i militarnego konfliktu – Brytyjczyków i Irlandczyków. Niestety, to cecha, która ich połączyła w tym czasie. Redakcja *IKC* nie łączyła jednak w żaden sposób Żydów z tym konfliktem. Dla redakcji tego dziennika ważna była rola tej grupy narodowościowej i religijnej w bezpośrednich relacjach z Brytyjczykami. Bo i rzeczywiście wpływ jej przedstawicieli na politykę Lloyda George’a wobec naszego państwa miał być bardzo duży. Konkretnie wymienia się Lewisa Bernsteina-Namierowskiego²⁴.

Natomiast w Polsce Żydom opinię psuł fakt żydowskiego pochodzenia części prominentnych polityków komunistycznych w Rosji czy na Węgrzech. Leon

²¹ To, iż nastroje antyżydowskie istniały (a są bagatelizowane) na Szmaragdowej Wyspie podczas walki o niepodległość i u zarania istnienia niepodległego państwa stara się udowodnić N. Wynn (2012, s. 51 i n.). Jeden z dwóch głównych bohaterów powieści Jamesa Joyce’a „*Ulysses*”, która ukazywała się w częściach w trakcie walki o niepodległość, jest Żydem.

²² Wszyscy trzej to litewscy lub polscy Żydzi, natomiast tylko E. Solomons wywodziła się ze starej rodziny irlandzkich Żydów.

²³ Jego rodzice mieli z kolei rosyjskie i polskie korzenie.

²⁴ Na jego temat, poza cytowaną powyżej publikacją książkową A. Nowaka, przeczytamy także choćby u A. Cienciała, 1969, s. 77–80 – nieco odmiennie niż u Nowaka spojrzenie na jego rolę; czy A.A. Zięby, 2005, s. 149 i n.

Małecki tłumaczył:

„Ludziom zarzucającym narodowi żydowskiemu porozumienie z bolszewikami na niekorzyść Polski, brak cywilnej odwagi do wypowiedzenia szczerzej prawdy: jakim jest właściwie stosunek żydowskiego narodu do bolszewików! Bo że kierownicy życiem politycznym i społecznym w Rosji i w 90% nie są żydami, pozostałe „10%” w mniemaniu szowinistów są żydami i za to ma się zwalić winę na cały naród żydowski” (s. 2-3)²⁵.

Czyli działo się to, co moskiewski rabin miał wypominać Lwu Trockiemu: „Troccy robią rewolucję, a Bronsztajnowie gorzko za to płacą” (Sztop-Rutkowska, 2004, s. 367). Redakcja *IKC* jednak nigdy nie połączyła bezpośrednio kwestii żydowskiej z irlandzką.

Epilog rządów Lloyd George’a

Problem irlandzki stanowił jeden z najbardziej zapalnych kwestii Korony Brytyjskiej. Dopiero w końcu 1921 r. wynegocjowano układ przyznający Irlandii Południowej (26 hrabstw katolickich) status dominium (Sierpowski 1998, s. 49–50). Natomiast północna część wyspy (zamieszkały w większości przez protestantów tzw. Ulster) pozostała w granicach państwa brytyjskiego na zasadach autonomii (Jones 2010, s. 672). Lloydowi George’owi udało się rozwiązać nabrzmiałą kwestię irlandzką poprzez przyznanie Irlandii niepodległości, ale rozwijały się inne punkty zapalne: wspomniane wcześniej Indie oraz Egipt (Baumgart, 1985, s. 144). I rzeczywiście u schyłku tego roku redakcja *IKC* alarmowała, iż „ruch powstańczy w Egipcie wzmagają się”, a w Indiach przeprowadzono liczne aresztowania (*IKC*, 30.12.1921, nr 354, s. 10). W dodatku Wielkiej Brytanii dokuczało bezrobocie. Brytyjski premier coraz bardziej tracił poparcie. Szansę na odzyskanie podupadającego prestiżu upatrywał w jakimś spektakularnym sukcesie międzynarodowym, najbardziej licząc na powodzenie rozpoczętej 10 kwietnia 1922 r. konferencji genueńskiej. Polska doznała na niej niepowodzenia, gdyż nie uznano tam jej wschodnich granic. Jednak i Lloyd George poniósł na niej klęskę. Otóż głównym nurtem obrad konferencji była spłata rosyjskich długów

²⁵ Przez co w prasie antysemickiej zarzucano Małeckiemu, iż „zawsze starał się [...] wszelką krytykę żydostwa nazywać przejawem «szowinizmu» i chęcią szerzenia nienawiści między Polakami a Żydami” (*Mysł Niepodległa*, 20.08.1921, s. 532).

przedwojennych i przejętych majątków zagranicznych. Lloyd George'a spotkał zawód, gdyż Rosja Radziecka nie godziła się na przekładane jej warunki porozumienia i 16 kwietnia zawarła z Niemcami układ w Rapallo w którym oba kraje zrzekły się wzajemnych roszczeń finansowych. Lloyd George stracił zaufanie zarówno w społeczeństwie, jak i w łonie własnego gabinetu koalicyjnego. W listopadzie 1922 r. na czele nowego rządu koalicyjnego stanął Andrew Bonar Law, który wygrał wybory przyrzeczeniem spokoju i wolności od niebezpieczeństw, zarówno w polityce wewnętrznej, jak i zewnętrznej. Dotychczasowe tendencje antypolskie, tak wyraźnie ujawniane w sferach rządowych, ustąpiły miejsca życzliwej neutralności (Baumgart, 1985, s. 144–148). Brytyjczycy w tym samym roku co prawda formalnie uznali niepodległość Egiptu, ale w rzeczywistości wciąż kontrolowali ten kraj (Davidson, 2011, s. 51)²⁶. W następnym roku popsły się relacje brytyjsko – radzieckie. Strona brytyjska zarzucała Rosji Radzieckiej wrogie działania i propagandę w Persji, Afganistanie i Indiach oraz „gwałty w stosunku do brytyjskich poddanych”. Dopiero gdy w styczniu 1924 r. po wygranych wyborach parlamentarnych powstał w Wielkiej Brytanii rząd z liderem *Labour Party* Ramsayem MacDonaldem na czele, to nawiązano stosunki dyplomatyczne (1 lutego 1924 r.) (Dobrzycki, 2003, s. 404).

Traktat brytyjsko – irlandzki nie zapobiegł wybuchowi krótkiej i krwawej wojny domowej, w której de Valera dowodził skrajnymi nacjonalistami, zaś walczący z nimi Collins został zamordowany (Johnson, 2012, s. 89)²⁷. Ci pierwsi nie zgadzali się z warunkami Traktatu, jednak zostali pokonani (Grzybowski, 2003, s. 282; Lynch, 1998, s. 322; O’Beirne Ranelagh, 2003, s. 200–201; Piórko, 2008, s. 44;). Co ciekawe zniechęceni Brytyjczycy pozostawili rozwiązania instytucjonalne na tyle atrakcyjne i sprawne, że Wolne Państwo Irlandzkie często je po prostu przejęło (Kula, 1998, s. 301).

Wnioski

Ilustrowany Kuryer Codzienny, dziennik o dużej sile oddziaływania (bo popularny), starał się wręcz nawet wmówić czytelnikowi, iż korona brytyjska była w bardzo poważnych tarapatkach z powodu swoich problemów w Irlandii, a także w koloniach i dominiach (w rzeczywistości z wyjątkiem Irlandii jeszcze

²⁶ W 1923 r. Egipt otrzymał własną konstytucję, wzorowaną na rozwiązaniach belgijskich (Złotowska, 2015, s. 190).

²⁷ Na jej temat w prasie polskiej (*Głos Narodu*, 27.01.1923, s. 3; *Kurjer Warszawski*, 27.03.1922, s. 10).

nawet w trakcie II wojny światowej dominia opowiedziały się i czynnie walczyły po stronie Brytyjczyków, a ich imperium kolonialne miało upaść dopiero po niej). Taki obraz nie powinien dziwić, skoro państwo pod sterami Lloyd'a George'a prowadziło wrogą Polsce politykę, a przychylniejszą naszemu śmiertelnemu wrogowi – Rosji Radzieckiej. To działanie obliczone na podtrzymanie na duchu odbiorcy. Tak samo, jak i optymistyczne przekonywanie czytelnika, iż Wielka Brytania zmieni swoją linię względem państwa polskiego. Na uwagę zasługuje fakt, iż publicystyka *IKC* na temat brytyjskiej polityki wobec bolszewików pokrywa się z wynikami współczesnych badań naukowych, co dowodzi dobrego rozeznania tego dziennika w ówczesnej sytuacji międzynarodowej. Godne uwagi też jest to, iż redakcja *IKC* wzbrania się przed jednoznacznym potępieniem walczących o niepodległość Irlandczyków za ich doraźne przymierza z komunistami (zresztą nie tylko rosyjskimi, ale i niemieckimi, czy francuskimi). Ona zdaje się rozumieć ich trudną sytuację, zmuszającą do szukania sojuszników po całym świecie²⁸, choćby przymierza takie miały tylko koniunkturalny i prowizoryczny charakter. Zresztą fakt okrutnego zwalczania ich powstania przez wrogiemu nam brytyjskiego premiera i do niedawna analogiczna sytuacja obu narodów (brak własnej państwowości) tylko przysparzały im sympatii w polskim społeczeństwie. Mniej wyrozumiałą jest krakowski dziennik dla Żydów, których oskarża o nastrajanie Lloyd'a George'a przeciwko Polakom (wzrost antysemityzmu ówczesnie charakteryzuje wszystkie trzy narody: Polaków, Anglików i Irlandczyków). Redakcji *IKC* zapewne nie był znany żaden irlandzki polityk wywierający wtedy taki wpływ (który zresztą nie miałby uzasadnienia w ówczesnej sytuacji politycznej i byłby trudny do realizacji z uwagi na toczące się powstanie). Stąd dodatkowy powód do braku antyirlandzkiej postawy.

Bibliografia

Archiwum Akt Nowych [AAN]. (b.d.). *Ruch Narodowościowy i separatystyczny w Irlandii. Represje władz angielskich, stanowisko Watykanu. Raporty, korespondencja* (sygn. 167, k. 1-7). Ambasada RP w Londynie, Wielka Brytania.

aan de Wiel, J. (2017). Ireland and the Bolshevik Ireland. *History Ireland*, 25(6), 38–42. Dostęp: <https://www.historyireland.com/volume-25/issue-6-novemberdecember-2017/ireland-bolshevik-revolution/> [14.04.2019].

²⁸ Misje Éamona de Valery w USA oraz George'a G. Duffy'ego i Seána T. O'Kelly'ego w Europie. Tę drugą przybliżamy w dwuczęściowym artykule: Przybytek i Przybytek, 2020, s. 91 i n.; Przybytek i Przybytek, 2021, s. 58 i n.

- Baumgart, M. (1985). *Wielka Brytania a odrodzona Polska (1918–1933)*. Wydawnictwa Naukowe WSP.
- Benson, A. (2007). *Jewish Dublin. Portraits of Life by the Liffey*. A. & A. Farman.
- Bielawski, A. (2017). Mierzkonfessionalny konflikt w Irlandii w 1916–1923 latach jako historyczny mit: problem interpretacji końca XX – początku XXI wieku. [Белявский, А. (2017). Межконфессиональный конфликт в Ирландии в 1916–1923 гг. как исторический миф: проблема интерпретации в историографии конца XX – начала XXI вв.]. *Orientalia Christiana Cracoviensia*, 9, 67–102. <https://doi.org/10.15633/ochc.2512>
- Bois, M., Tosstorff, R. (2009). „Ganz Europa ist vom Geist der Revolution erfüllt“. Die internationale Protestbewegung am Ende des Ersten Weltkrieges. W: U. Plener (red.), *Die Novemberrevolution 1918/1919 in Deutschland. Für bürgerliche und sozialistische Demokratie. Allgemeine, regionale und biographische Aspekte. Beiträge zum 90. Jahrestag der Revolution* (s. 41–60). Karl Dietz Verlag.
- Borowiec, P. (2005). *Między sensacją a nauką. Obraz produktów krakowskiego wydawnictwa i koncernu prasowego Ilustrowany Kurier Codzienny (1910 – 1939)*. Firma SAS Wanda Tarnawska.
- Borowiec, P. (2010). Krótka historia wydawnictwa i koncernu Ilustrowany Kurier Codzienny (1910–1939). W: G. Wrona, P. Borowiec, K. Woźniakowski (red.), *Ilustrowany Kurier Codzienny 1910–1939. Księga pamiątkowa w stulecie powstania dziennika i wydawnictwa* (s. 17–44). Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.
- Broda, M. (2007). *Mentalność, tradycja i bolszewicko – komunistyczne doświadczenie Rosji*. Interdyscyplinarny Zespół Badań Sowieckich Uniwersytetu Łódzkiego.
- Brzoza, Cz. (1990). *Polityczna prasa krakowska*. Uniwersytet Jagielloński.
- Cieniucha, A. (1969). Polityka brytyjska wobec odrodzenia Polski, 1914–1918. *Zeszyty Historyczne*, (16), 67–94. Dostęp: <https://static.kulturaparyska.com/attachments/51/75/8a2aebbad29582bb6a8ad7e1bed8e259f71eb9.pdf#page=69> [15.12.2020].
- Chwalba, A. (2014). *Samobójstwo Europy. Wielka wojna 1914–1918*. Wydawnictwo Literackie.
- Colm, B. (2017). Ireland and the Russian Revolution. *Irish Marxist Review. A journal of socialist ideas published in association with Socialist Workers Network*, 6(17), 42–54. Dostęp: <http://www.irishmarxistreview.net/index.php/imr/article/view/231/222> [14.04.2019].
- Cynarski, J. (1921.07.11). Uгода irlandzka. *Naprzód*, nr 153, s. 4.
- Davidson, B. (2011). *Spoleczna i polityczna historia Afryki w XX wieku (tłum. B. Hlebowicz)*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Dobrzycki, W. (2002). *System międzyamerykański*. Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Dobrzycki, W. (2003). *Historia stosunków międzynarodowych w czasach nowożytnych 1815–1945*. Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Dunleavy, J.E., Dunleavy, G.W. (1991). *Douglas Hyde. A Maker of Modern Ireland*. California University Press.
- Dziki, S., Rogóż, M. (2010). Marian Dąbrowski i jego *opus vitae* – koncern IKC (próbka kalendarium). W: G. Wrona, P. Borowiec, K. Woźniakowski (red.), *Ilustrowany Kurier Codzienny 1910–1939. Księga pamiątkowa w stulecie powstania dziennika i wydawnictwa* (s. 66–84). Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.
- Geneza i historia stosunków polsko-indyjskich. (b.d.)*. Kresy Siberia Virtual Museum. Dostęp: http://kresy-siberia.org/indie/?page_id=40&lang=pl&page=5 [25.10.2018].
- Grinberg, D. (1980). *Geneza apartheidu*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Grzybowski, S. (2003). *Historia Irlandii* (wyd. 3). Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Hannigan, D. (2010). *Terence MacSwiney. The Hunger Strike that Rocked an Empire*. The O'Brien Press.

Ilustrowany Kuryer Codzienny [IKC]:

- (1919.04.16). Statut Ligi narodów ustanawia pięciu wielkorządców. *IKC*, nr 104, s. 3.
- (1919.12.12). Anglia wypiera się konszachcóm z bolszewikami. Zgoła niewystarczające zaprzeczenie urzędowe. *IKC*, nr 337, s. 2.
- (1920.07.17). Żądania kongresu tradeunionów w Londynie. *IKC*, nr 194, s. 7.
- (1920.07.18). Irlandczycy łączą się z bolszewikami. *IKC*, nr 195, s. 7.
- (1920.08.5). Związek Sinfeinistów z Rosją sowiecką. *IKC*, nr 213, s. 4.
- (1920.12.5). Lewica sinnfeinistów zamierza ogłosić rząd sowietów w Irlandyi. *IKC*, nr 333, s. 1.
- (1920.12.17). Zabić Lloyd'a George'a. *IKC*, nr 345, s. 3.
- (1921.01.1). *Indye żądają autonomii*. *IKC*, nr 1, s. 6.
- (1921.01.16). Ruch rewolucyjny w Indyach. *IKC*, nr 15, s. 7.
- (1921.02.23). Gandhi – i „swaraj”. *IKC*, nr 53, s. 1.
- (1921.03.6). Dlaczego Anglia jest wrogiem Polski? *IKC*, nr 62, s. 2.
- (1921.03.6). Nawiązanie stosunków handlowych angielsko – polskich. *IKC*, nr 62, s. 8.
- (1921.03.7). Oficerowie szkockiej czarnej gwardyi na Górnym Śląsku. *IKC*, nr 63, s. 4.
- (1921.03.11). Po rozkładzie Rosyi kolej na Anglię? Kanada i Indye odrywają się od pnia macierzystego!. *IKC*, nr 67, s. 1–2.
- (1921.06.20). Rząd sowiecki uznał republikę irlandzką. *IKC*, nr 164, s. 1.
- (1921.07.4). O uznanie przez Amerykę republiki irlandzkiej i Rosyi sowieckiej. *IKC*, nr 178, s. 8.
- (1921.12.14). Wolne państwo irlandzkie. *IKC*, nr 340, s. 2.
- (1921.12.30). Krytyczne położenie w Egipcie. *IKC*, nr 354, s. 10.
- Johnson, P. (2012). *Churchill. Biografia*. (przeł. T. Pichór). Wydawnictwo Rambler.
- Jones, N. (2010). Zatwierdzenie traktatu angielsko-irlandzkiego (tłum. J. Dzierzgowski). W: P. Furtado (red. prow.), *1001 dni które zmieniły świat* (s. 672). Muza SA.
- Kastory, A. (2011). *Żegluga dunajska w polityce międzynarodowej w XX wieku*. Historia Jagellonica.
- Kenny, C. (2017). James Larkin and the Jew's Shilling: Irish Workers, Activists and Anti-Semitism Before Independence. *Irish Economic and Social History*, 44(1), 66–84. <https://doi.org/10.1177/0332489317728755>
- Keown, G. (2016). *First of the Small Nations. The Beginnings of Irish Foreign Policy in the interwar Years, 1919–1932*. Oxford University Press.
- Kędzierski, J.Z. (1986). *Dzieje Anglii 1485-1939* (t. 2: 1830-1939). Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Kieniewicz, J. (2003). *Historia Indii*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Kosidło, A. (1991). O roli czynników zewnętrznych w procesie dekolonizacji Afryki. Próba systematyzacji. *Dzieje Najnowsze*, 23(2), 3–27. Dostęp: <https://rcin.org.pl/ihpan/dlibra/publication/63844/edition/47713/content> [15.12.2021].
- Kornat, M. (2017). Program czy improwizacja? Idee polityki zagranicznej państwa sowieckiego. *Dzieje Najnowsze*, 49(4), 97–112. Dostęp: https://rcin.org.pl/Content/64745/WA303_84118_A507-DN-R-49-4_Kornat.pdf [15.12.2021].

- Kozanecka, M. (1962). Przemiany mapy Afryki po II wojnie światowej. *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie. Prace geograficzne*, (10), 209–220. Dostęp: <https://rep.up.krakow.pl/xmlui/bitstream/handle/11716/3364/17--Przemiany-mapy-Afryki--Kozanecka.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [15.12.2021].
- Krajewska, W. (1976). *William Butler Yeats*. Wiedza Powszechna.
- Krasuski, J. (1965). *Z dziejów niemieckiej myśli politycznej XIX i XX wieku. Eseje filozoficzno – historyczne*. Wydawnictwo Poznańskie.
- Krasuski, J. (2000). *Tragiczna niepodległość. Polityka zagraniczna Polski w latach 1919–1945*. Wydawnictwo Poznańskie.
- Kuczyński, M. (2001). *Krwawiąca Europa. Konflikty zbrojne i punkty zapalne w latach 1990–2000. Tło historyczne i stan obecny*. Dom Wydawniczy Bellona.
- Kula, M. (1998). Różne narody wybijały się na niepodległość. W: W. Wrzesiński (red.), *Do niepodległości. 1918 – 1944/45–1989. Wizje – drogi – spełnienie* (s. 285–310). Wydawnictwo Sejmowe.
- Lynch, P. (1998). Wolne Państwo Irlandzkie i Republika Irlandii (1921–1966). W: T.W. Moody, F.X. Martin (red.), *Historia Irlandii* (przeł. M. Goraj-Bryll, E. Bryll; s. 321–339). Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Łętocha, R. (2002). *Katolicyzm a idea narodowa. Miejsce religii w myśli obozu narodowego lat okupacji*. Fundacja Servire Veritati Instytut Edukacji Narodowej.
- Maj, Cz. (2013). *Socjologia stosunków międzynarodowych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Małecki, L. (b.d.)²⁹. *Żydzi Bolszewicy*. Druk W. Spiegelsteina.
- Mawdsley, E. (2010). *Wojna domowa w Rosji 1917–1920* (przeł. M. Popławska). Bellona.
- McGeever, B. (2016, 25 marca). The Easter Rising and the Soviet Union: an untold chapter in Ireland's great rebellion. *openDemocracy.net*. Dostęp: <https://www.opendemocracy.net/en/opendemocracyuk/easter-rising-and-soviet-union-untold-chapter-in-ireland-s-great-rebellion/> [17.04.2019].
- McMeekin, S. (2017). *Rewolucja rosyjska. Nowa historia* (tłum. S. Patlewicz). Bellona.
- Mordzak, A. (2017). Nawiązanie stosunków brytyjsko-radzieckich w 1929 roku w świetle dokumentów brytyjskich. *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Historica*, (98), 143–159. <https://doi.org/10.18778/0208-6050.98.10>
- Niemcy i Anglja. (1921, 14 grudnia). *Nowa Reforma*, nr 286, s. 1.
- Niepokoje w Irlandyi trwają. (1923, 27 stycznia). *Głos Narodu*, nr 2, s. 3.
- Nowak, A. (2007). „Lewa wolna”, albo o spiskach Piłsudskiego z Leninem. *Arcana*, (2-3), 74–75. (Tekst referatu wygłoszonego na konferencji w Rapperswilu (wrzesień 2006) poświęconej pamięci Józefa Mackiewicza i Barbary Toporskiej, zorganizowanej przez Muzeum Polskie w Rapperswilu i Instytut Książki). Dostęp: <http://www.jozefmackiewicz.com/ojm063.html> [12.04.2019].
- Nowak, A. (2015). *Pierwsza zdrada Zachodu. 1920 – zapomniany appeasement*. Wydawnictwo Literackie.
- O’Beirne Ranelagh, J. (2003). *Historia Irlandii* (przeł. K. Baczyńska-Chojnacka, P. Chojnacki, P. Stalmaszczyk). Dom Wydawniczy Bellona – Wydawnictwo Marabut.
- O’Callaghan, T. (2017, 14 listopada). Was the 1917 Bolshevik seizure of power inspired by an uprising in Ireland? *Russia beyond*. Dostęp: <https://www.rbth.com/history/326719-1917-bolshevik-revolution-ireland> [14.04.2019].

²⁹ Między 1921 a 1926 wg Repozytorium Cyfrowe Instytutów Naukowych, <https://rcin.org.pl/publication/88738>.

- O'Connor, E. (2004). *Reds and the Green. Ireland, Russia and the Communist Internationals*. University College Dublin Press.
- Oliver, R., Atmore, A. (2007). *Dzieje Afryki po 1800 roku* (przeł. K. Salawa). Książka i Wiedza.
- Pakt Ligi Narodów. (1919). Dz. U. z 1920 r. nr 35 poz. 200 (*Traktat pokoju między mocarstwami sprzymierzonymi i skojarzonymi i Niemcami, podpisany w Wersalu dnia 28 czerwca 1919 roku*).
- Parafianowicz, H. (2017). Wojna i pamięć. Pierwsza wojna światowa i jej upamiętnianie przez Amerykanów. *Dzieje Najnowsze*, 49(2), 131–157. <https://doi.org/10.12775/DN.2017.2.09>
- Piórko, A. (2008). *Historia Irlandii Północnej*. Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Pouchepadass, J. (1975). *L'Inde au XXe siècle*. Presses Universitaires de France.
- Posiew filosemicki. (1921, 20 sierpnia). *Mysł Niepodległa*, nr 566, s. 531–532.
- Przybytek, P. (2015). „Ilustrowany Kurjer Codzienny” wobec konfliktu węgiersko-rumuńskiego w latach 1918–1921. *Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej*, 65, 47–83. Dostęp: http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-7d60b724-16ef-42a7-a8b4-d9a81386c133/c/Biuletyn_02.pdf [17.12.2021].
- Przybytek, P., Przybytek, P. (2020). Kontakty irlandzko-niemieckie i irlandzko-francuskie z lat 1919–1921 w ocenie dziennika „Ilustrowany Kurjer Codzienny” (część I). *Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne*, 19(2/37), 91–105. Dostęp: <http://perspectiva.pl/pdf/p37/07-PRZYBYTEK.pdf> [10.12.2021].
- Przybytek, P., Przybytek, P. (2021). Kontakty irlandzko-niemieckie i irlandzko-francuskie z lat 1919–1921 w ocenie dziennika „Ilustrowany Kurjer Codzienny” (część II). *Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne*, 20(1/38), s. 58–76. Dostęp: <http://perspectiva.pl/pdf/p38/07-PRZYBYTEK.pdf> [10.12.2021].
- Quinn, M. (2017). Attempting to reconcile the Red and the Green. Dr Patrick McCartan's mission to Moscow, spring 1921. *History Ireland. Ireland's History Magazine*, 25(6). Dostęp: <https://www.historyireland.com/attempting-reconcile-red-green/> [19.04.2019].
- Quinn, M.J. (2014). *Irish-Soviet diplomatic and friendship relations, 1919-80* (rozprawa doktorska). The National University of Ireland w Maynooth. Dostęp: <http://mural.maynoothuniversity.ie/7689/1/Quinn.pdf> [13.04.2019].
- Ranger, P. (2011, 30 grudnia). The World in Paris and Ireland too: The French Diplomacy of Sinn Féin, 1919–1921. *Études Irlandaises*, 36(2), 39–57. <https://doi.org/10.4000/etudesirlandaises.2333>
- Roberts, A. (2003). *Hitler i Churchill. Sekrety przywództwa* (przeł. K. Bockenheim). Wydawnictwo Dolnośląskie.
- Robbins, K. (2000). *Zmierzch wielkiego mocarstwa. Wielka Brytania w latach 1870–1992*. (przeł. M. Możdżyńska-Nawotka). Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Rose, N. (1996). *Winston Churchill. Życie pod prąd* (przeł. R. Januszewski). Amber.
- Rosner, A.M. (2015). *Żydzi londyńscy w drugiej połowie XIX wieku*. Żydowski Instytut Historyczny im. Emanuela Ringelbluma.
- Roszkowski, W. (2006). *Historia Polski 1914–2005* (wyd. 11 roz.). Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Rothermund, D. (2010). *Indie. Nowa azjatycka potęga* (tłum. A. Tarnowska, E. Tarnowska, M. Zwoliński). Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Schramm, T. (2001). *Historia powszechna. Wiek XX*. Wydawnictwo Poznańskie.

- Sebestyen, V. (2018). *Lenin dyktator* (przeł. S. Szymański). Wydawnictwo Prószyński i S-ka.
- Smaga, J. (1992). *Narodziny i upadek imperium ZSRR 1917–1991*. Wydawnictwo Znak.
- Sztop-Rutkowska, K. (2004). Obraz Żyda – komunisty jako element dyskursu etnicznego w międzywojennej prasie białostockiej. W: E. Matuszczyk, M. Krzywosz (red.), *W kręgu sacrum i pogranicza* (s. 359–373). Wydział Historyczno-Socjologiczny Uniwersytetu w Białymstoku – Instytut Socjologii.
- Sierpowski, S. (1998). *Między wojnami 1919–1939. Część 1: lata 1919–1929 (seria: Dzieje powszechne XX wieku)*. Wydawnictwo Kurpisz.
- Stankiewicz, J.A. (2018). *Szkice do pamiętnika* (oprac. P. Borowiec). Firma SAS Wanda Tarnawska.
- Strutyński, M. (2014). Rasizm w koncepcjach środowisk politycznych w Polsce na przełomie XX i XXI wieku. *Tematy z Szewskiej*, (4/14), 33–49. Dostęp: <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-5c9509e6-9deb-4fc7-9721-90bc7ae678f6> [10.12.2021].
- Sziszkina, I.B. (2015). Sowietkaja i rossijskaja istoriografija Irlandskoi riewolucii 1919-1923 godow. *Wiestnik Woronożskowo gosydarstwiennowo uniwersyteta. Sieria: Istorija. Politologija. Sociologija*, 94(415), 130–135. [Шишкина, И.Б. (2015). Советская и российская историография Ирландской революции 1919–1923 годов. *Вестник Воронежского государственного университета. Серия: История. Политология. Социология*]. Dostęp: <http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/history/2015/04/2015-04-22.pdf> [15.12.2021].
- Szubrycht, T., Rokciński, K., Mickiewicz, P. (2020). *Morze Bałtyckie w polityce bezpieczeństwa Rosji*. Wydawnictwo FNCE.
- Tumulec, M. (2013). *Historia stosunków polsko – indyjskich XVI – XXI w.* Wydawnictwo DiG.
- Winkler, K. (2013). Relacja pomiędzy państwami Wspólnoty Narodów według Statutu westminsterskiego. W: A. Zięba (red.), *Konstytucjonalizm w państwach anglosaskich* (s. 49–66). Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Wojna domowa w Irlandji. (1922, 27 marca). *Kurjer Warszawski*, nr 85, s. 10.
- Wolpert, S. (2003). *Gandhi* (przeł. J. Jurewicz, T. Jurewicz). Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Wolpert, S. (2010). *Nowa historia Indii* (tłum. E. Kowalewska). Książka i Wiedza.
- Wroniak, Z. (1990). Niemcy w polityce Francji w latach 1919–1930. W: S. Sierpowski (red.), *Niemcy w polityce międzynarodowej 1919–1939* (T. I: *Era Stresemanna*; s. 309–323). Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Wynn, N. (2012). Jews, Antisemitism and Irish Politics: A Tale of Two Narratives. *PaRDeS: Zeitschrift der Vereinigung für Jüdische Studien eV*, (18), 51–66. Dostęp: <https://d-nb.info/121839496X/34> [12.12.2021].
- Zieliński, D. (2015). Paul von Lettow-Vorbeck – wizerunek ze skazą. *Przegląd Zachodni*, (2/355), 31–48. Dostęp: http://archiwumpz.iz.poznan.pl/Content/10280/C_II_472-C_II_473BP-2015_2-32.pdf [10.12.2021].
- Zięba, A.A. (2005). Historyk jako produkt historii, czyli o tym, jak Ludwik Bernstein przekształcał się w Lewisa Namiera. W: A. Walaszek, K. Zamorski (red.), *Historyk i historia. Studia dedykowane pamięci Prof. Mirosława Franćicia* (s. 149–174). Historia Iagellonica.
- Złotowska, P. (2015). Przemiany konstytucyjne w Egipcie. Od kolonializmu do arabskiej wiosny. *Przegląd Sejmowy*, 23(3/128), 185–205. Dostęp: <https://orka.sejm.gov.pl/przegląd.nsf/0/DE677AD9ACA2AA5BC1257E8200398A63/%24File/ps128.pdf> [10.12.2021].